

Η συντήρηση στην υπηρεσία της τέχνης
& η τέχνη στην υπηρεσία της συντήρησης

Σησαμάκης Νίκος

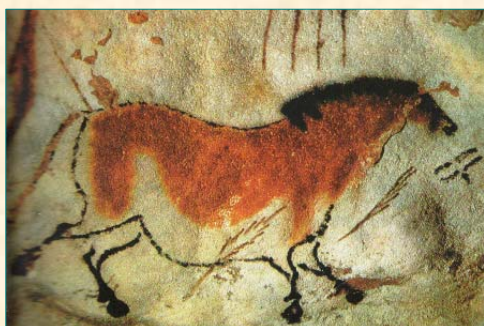

Η τέχνη είναι ένας όρος που δεν μπορεί να περιγραφεί με ακρίβεια διότι σαν κύριο συστατικό της έχει τον ψυχισμό και όπως η ψυχή, έτσι και η τέχνη, δεν μπορεί να περιχαρακωθεί μέσα σε λέξεις και τεχνικούς όρους.

Θα μπορούσαμε όμως να πούμε ότι είναι μια έμφυτη ροπή

του ανθρώπου να εκφραστεί, χρησιμοποιώντας υλικά στοιχεία και να αναπαραστήσει μορφές, ήχους, συναισθήματα, ανησυχίες, αναμνήσεις και μέσα στην παραζάλη της δημιουργίας τολμά να αναπαραστήσει τον κατεξοχήν άυλο και απερίγραπτο, τον ποιητή των όλων, τον ίδιο το Θεό.

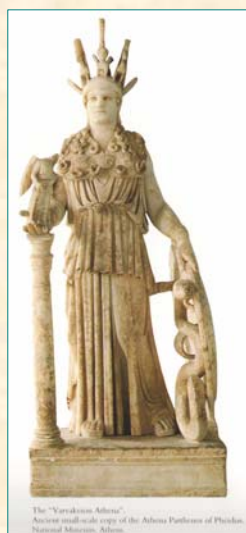
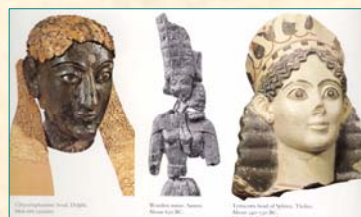

Η τέχνη συνδέεται άμεσα με τα πρώτα βήματα του ανθρώπου πάνω στη γη. Μέσα στο πέρασμα των αιώνων χρησιμοποιήθηκαν διάφορα υλικά και τεχνικές

επεξεργασίας, πολιτισμοί αναπτύχθηκαν, μεγαλούργησαν και χάθηκαν αφήνοντας μας απειροελάχιστα από τα υλικά τους κατάλοιπα που στην πλειονότητά τους είναι θρησκευτικού περιεχομένου. Σημάδια αλλοτινών καιρών που για κάποιους είναι ασήμαντα, για τους ανθρώπους όμως και τους λαούς που τα κατέχουν είναι σημαντικά, αφού πάνω τους αντικατοπτρίζεται το παρελθόν τους και στηρίζεται το μέλλον τους.

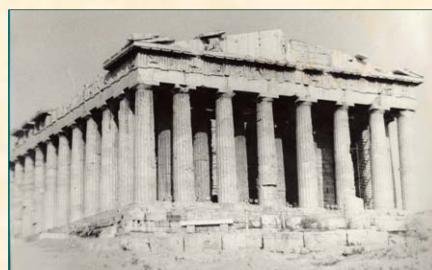

Τα αντικείμενα του παρελθόντος αποκτούν μια παράξενη δύναμη και αξία και πολλές φορές γίνονται σύμβολα πολιτισμών, αντικείμενα λατρείας και οχήματα επικοινωνίας με το Θείο.

Στην αρχαιότητα η λέξη άγαλμα χαρακτηρίζει τα όμορφα δώρα που προσφέρονταν στους θεούς. Από την γενίκευση του όρου αυτού αναπτύχθηκε η ειδικότερη σημασία της πλαστικής απεικόνισης του θεού, του οποίου η ομορφιά προσπαθούσε να κινήσει την ευαρέσκεια της θεότητας. Η ωραιότητα του αντικειμένου προκαλούσε και συνεχίζει να προκαλεί αντίστοιχα συναισθήματα στον θεατή ή στον μύστη.

Η ανάγκη του να διατηρηθούν αναλλοίωτα μέσα στο χρόνο είναι αρχέγονη αφού μαζί με αυτά διατηρούνται και τα συναισθήματα που προκαλεί η θέασή τους.

Για τον λόγο αυτό κατασκευάσθηκαν στην αρχαιότητα σε όλους τους πολιτισμούς χώροι για την στέγαση της θεότητας και στις μέρες μας χώροι στέγασης της τέχνης.

Κάθε έργο όμως έχει μια φυσική διάρκεια ζωής που προδιαγράφεται από τα υλικά κατασκευής του, την τεχνική της επεξεργασίας του, την μαστοριά του καλλιτέχνη ή του τεχνίτη που το κατασκεύασε, τη χρήση του και πρωτίστως από τις συνθήκες διατήρησής του.

Από τα βάθη των αιώνων μέχρι το πρόσφατο παρελθόν η συντήρηση των αντικειμένων περιοριζόταν στον εξωραϊσμό και τον καλλωπισμό τους. Τις παραπάνω εργασίες αναλάμβαναν καλλιτέχνες που έβλεπαν το έργο μέσα από το υποκειμενικό πρίσμα του δημιουργού και εκτελούσαν ουσιαστικά εργασίες συμπλήρωσης που τις περισσότερες φορές οδηγούσαν στην παραμόρφωση των αντικειμένων και την εξαγωγή λανθασμένων συμπερασμάτων.

Το σκηνικό στο χώρο της συντήρησης αλλάζει θεαματικά από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Μετά το τέλος των δύο παγκοσμίων πολέμων που δεν άφησαν ανεπηρέαστη καμία

γωνία της γης, διαμορφώνεται μια κοινή συνείδηση σε όλους τους λαούς για την αναγκαιότητα διατήρησης της πολιτιστικής τους ταυτότητας και θέτονται οι βάσεις της επιστημονικής συντήρησης.

Για να επιτευχθεί αυτό αναζητούνται πιο ορθολογιστικές μέθοδοι, ιδρύονται σχολές συντήρησης και χρησιμοποιούνται τεχνολογικά επιτεύγματα διαφόρων επιστημονικών κλάδων. Υπογράφονται διεθνείς συμβάσεις, συντάσσονται κώδικες δεοντολογίας, ιδρύονται παγκόσμιοι φορείς και φθάνουμε στις μέρες μας όπου ο σύγχρονος συντηρητής καλείται να συνεργαστεί με πλειάδα επιστημόνων και να ακολουθήσει συγκεκριμένες διαδικασίες προσέγγισης του αντικειμένου πριν ξεκινήσει τις καθαυτό εργασίες συντήρησής του. Επισημαίνουμε δε ότι η

προξένιση φθοράς ή αλλοίωση αντικειμένου που προστατεύεται από τη νομοθεσία αποτελεί ποινικό αδίκημα.

Η συντήρηση, όσο και αν εκπλήσσει στο άκουσμα, είναι «μία απαραίτητη καταστροφική μέθοδος» που προξενώντας μια μικρή φθορά, παρατείνει την ζωή του αντικειμένου μέσα στο χρόνο επιτρέποντάς του να μεταφέρει στις επόμενες γενιές τις καλλιτεχνικές, ιστορικές και τεχνολογικές πληροφορίες που εμπεριέχει. Πολλές φορές κατά την διαδικασία της συντήρησης προκύπτουν πληροφορίες που έρχονται να επιβεβαιώσουν θρύλους και τοπικές παραδόσεις, να αποκαταστήσουν ιστορικές πραγματικότητες και να αποκαλύψουν λησμονημένους δρόμους της τέχνης.

Στην πραγματικότητα οι εργασίες συντήρησης ενός αντικειμένου έχουν σκοπό να επιβραδύνουν την φυσική διαδικασία φθοράς και σίγουρα δεν μπορούν να επαναφέρουν στο αντικείμενο τις αρχικές του ιδιότητες (μηχανική

αντοχή, αρχική όψη κ.λ.π.). Ο συντηρητής δεν πρέπει να επεμβαίνει καταλυτικά στο έργο και να εξαντλεί όλα του τα περιθώρια. Η εφαρμογή όλων των μεθόδων συντήρησης πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην είναι έντονα εμφανής κατά το εφικτό και να απεμπολείται έτσι ο κίνδυνος της προσβολής της ιστορικότητας του αντικειμένου. Επίσης τα υλικά που χρησιμοποιούνται πρέπει να είναι φιλικά, τόσο ως προς τα υλικά κατασκευής όσο και προς το προσωπικό που τα εφαρμόζει.

Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να χωρίσουμε τις εργασίες συντήρησης σε τρεις κατηγορίες:

❖ 1^η κατηγορία: Τις προληπτικές εργασίες που αφορούν:

α) μικροεπεμβάσεις για την σταθεροποίηση προδιαθέσεων ή τη θεραπεία προσβολών σε αρχικά στάδια από βιολογικούς παράγοντες και β) την ρύθμιση των συνθηκών διατήρησης των αντικειμένων.

❖ 2^η κατηγορία: Τις σωστικές εργασίες, επεμβάσεις που πρέπει να γίνουν άμεσα γιατί κινδυνεύει η ακεραιότητα των αντικειμένων ή των επισκεπτών. Στις

περιπτώσεις αυτές ο νόμος επιτρέπει τις επεμβάσεις χωρίς να έχει προηγηθεί μελέτη και έγκριση αυτής. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν οι γάζες που συναντούμε στις τοιχογραφίες διαφόρων ναών.

❖ 3^η κατηγορία: Τις καθαυτό εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης όπου με συγκεκριμένη μεθοδολογία αντιμετωπίζεται το σύνολο του έργου.

Η μεθοδολογία για την συντήρηση ενός αντικειμένου ακολουθεί συνοπτικά τις παρακάτω διαδικασίες και στάδια:

- ✓ Αρχικά γίνεται μια μακροσκοπική εξέταση και αξιολόγηση της κατάστασης του έργου.

Στη συνέχεια εκπονείται μία μελέτη που περιέχει:

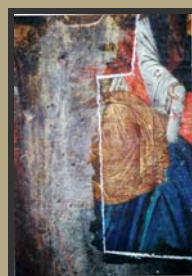
- ✓ Τα στοιχεία αναφοράς του έργου (δηλαδή το είδος του αντικειμένου, το υλικό κατασκευής, διαστάσεις, ο τόπος διατήρησης και η προέλευσή του, ιστορικά στοιχεία που σχετίζονται με το αντικείμενο, η έμμεση ή άμεση χρονολόγησή του, το ιδιοκτησιακό και το καθεστώς προστασίας)
 - ✓ Περιγραφή και ανάλυση του έργου
 - ✓ Τεχνικές κατασκευής και ιδιαιτερότητες
 - ✓ Κατάσταση διατήρησης του έργου
- όπου περιγράφονται για παράδειγμα σε μία φορητή εικόνα:

1. Φθορές στον ξύλινο φορέα

2. Φθορές στην προετοιμασία & στη ζωγραφική επιφάνεια

3. Φθορές στο βερνίκι

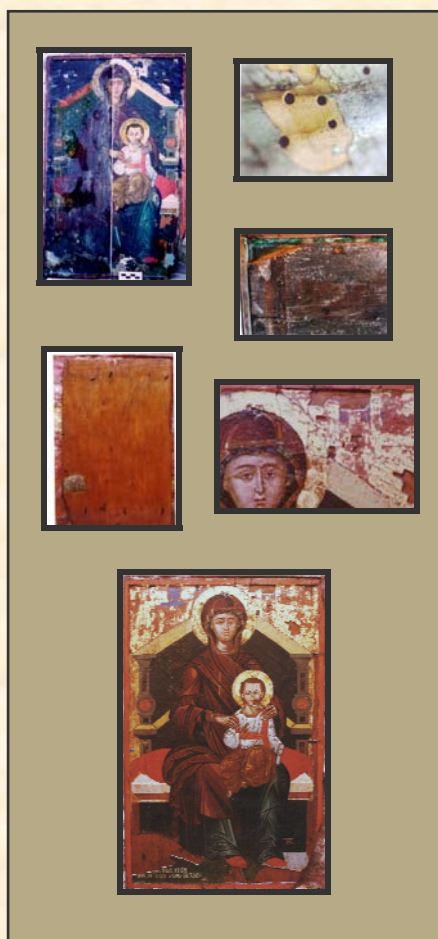
4. Παλαιότερες επεμβάσεις

✓ Δειγματοληψία & εργαστηριακές μέθοδοι ανάλυσης που περιλαμβάνουν:

1. Ταυτοποίηση του ξύλου
με φασματοσκοπία υπερύθρου
2. Ακτινογράφιση ή μαγνητική τομογραφία
3. Μελέτη στρωματογραφικών τομών
με χρώσεις και οπτική μικροσκοπία
4. Ταυτοποίηση συνδετικού υλικού
με αέρια χρωματογραφία
5. Περιθλασιμετρία ακτίνων Χ

Αφού λοιπόν έχουμε πάρει και αξιολογήσει τα αποτελέσματα των αναλύσεων προτείνουμε κάποιες εργασίες που αν και για κάθε αντικείμενο είναι διαφορετικές θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα παρακάτω.

1. Φωτογραφική τεκμηρίωση των εργασιών σε όλα τα στάδια
2. Στερέωση και ενδυνάμωση ξύλινου φορέα, προετοιμασία ζωγραφικού στρώματος
3. Απεντόμωση
4. Αφαίρεση προσθηκών & ξυλουργικές εργασίες
5. Καθαρισμός ξύλινου φορέα
6. Δοκιμαστικά τεστ
7. Αφαίρεση οξειδωμένου βερνικιού και επιζωγραφήσεων & τελικά φθάνουμε στο σημαντικότερο σημείο της αισθητικής αποκατάστασης.

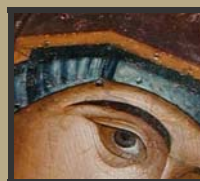
Ένα σημείο οριακό όπου η τέχνη έρχεται ξανά να διεκδικήσει το ρόλο της ή καλύτερα να υπηρετήσει την συντήρηση.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Η αισθητική αποκατάσταση ενός έργου κατέχει σημαντικό ρόλο

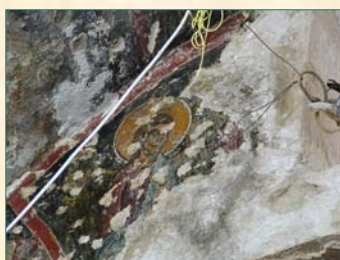
στην ανάδειξή του. Αφορά στην συμπλήρωση ελλείψεων τόσο στο ζωγραφικό στρώμα όσο και στο φορέα και πρέπει να είναι στο σύνολό τους αντιστρεπτές.

Γενικότερα οι επεμβάσεις αισθητικής αποκατάστασης είναι μικρής έκτασης ώστε να μην αλλοιώνεται το έργο και να βοηθούν στην καλύτερη ανάγνωσή του. Στην περίπτωση των φορητών εικόνων, που δεν είναι μόνο μουσειακά αντικείμενα αλλά έχουν θρησκευτική-τελετουργική χρήση, πρέπει με τις λιγότερο δυνατές επεμβάσεις να διατηρηθεί και ο λατρευτικός τους χαρακτήρας.

Η αισθητική αποκατάσταση των χρωματικών ελλείψεων πρέπει να γίνεται με ακουαρέλες ή βερνικοχρώματα των οποίων η αφαίρεση δεν επιβαρύνει το έργο.

Τελικά το έργο επιχρίεται με βερνίκι που δεν δημιουργεί έντονες αντανάκλασεις ενώ δίνει στιλπνότητα στα χρώματα και δημιουργεί ένα σχεδόν αδιόρατο λεπτό υμένω που ακολουθεί το μικροανάγλυφο του έργου και το προστατεύει από τις επικαθήσεις ρύπων και αιθάλης. Είναι εύκολα αντιστρεπτό.

Υπάρχουν βέβαια και οι οπαδοί της θεωρίας σύμφωνα με την οποία οι εργασίες συντήρησης πρέπει να επεμβαίνουν μόνο στα δομικά στοιχεία του

έργου και να μην γίνεται αισθητική αποκατάσταση ώστε να εξασφαλίζεται η αυθεντικότητά του, ακόμη και αν αυτό καθίσταται δυσανάγνωστο.

Προσωπικά θεωρώ ότι σωστότερη είναι η μέση οδός, πιστεύοντας ότι το έργο φιλοτεχνήθηκε για να είναι ευανάγνωστο από τον απλό παρατηρητή και όχι από τον εξειδικευμένο επιστήμονα..